

no, obenem pa izredno modro, izognil tematiki vojnega nasilja in okrutnosti. S tem je učinkovito razorožil dežurne patologe, se izognil soljenju še nezaceljenih ran, izkoristil privilegij časovne distance (nacionalnega) zgodovinskega spomina in bralca usmeril izključno v osnovni namen in fabulo knjige. In tudi zato Rabljev zamah, kljub svoji izrazito grozljivi vsebini, ni moreče in travmatično branje.

Drugi del knjige z naslovom *Za umor visel boš med nebom in zemljo* je zasnovan drugače, saj prinaša pet razvpih sodnih primerov iz druge polovice 19. stoletja, ki jih avtor predstavlja v obliki pravih kriminalnih zgodb in jih s pomočjo ustreznih, predvsem časopisnih virov, umešča v aktualni družbeni in socialni prostor. Na ta način »mikrostorije« prerasejo okvir krimiča in se ob napeti zgodbi pozabavajo predvsem z odnosom, ki ga je določeno okolje v duhu svojega časa gojilo do fenomena zločina in kazni. Vključno z vraževerjem, nestrpnostjo, »dednimi« strahovi in nacionalno-ideološkimi predznaki.

Izmed petih opisanih zgodb še posebej izstopajo tiste, ki so neposredno povezane s slovenskim okoljem. Pa naj gre za Ludvika Havraneka - »*kruvolčno hijeno v človeški podobi*«, gornjesavinjskega morilca Sokola Čuvana ali pa nesrečnega cigana Simona Helda, ki so ga zaradi umora obesili v Novem mestu leta 1900.

Slednjemu pa na poti do vislic, za razliko od našega Cigana iz *Uvodnega vica*, baje ni bilo dosti do smeha. In tudi »Galgenhumor«, po katerem je prej sicer slovel, ga je v zadnjih urah življenja povsem zapustil.

Tone Kregar

SVETA ZAKONSKA ZVEZA KOT ŽRTEV KARIERIZMA IN MELANHOLIJE

Dušan Kos, *O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740*, Knjižnica Annales 37, Koper 2004, 304 strani.

Dandanes se zdi nekaterim namišljenim in včasih tudi mnogo preglasnim veličinam iz naših zgodovinarskih krogov obiskovanje arhivov,

knjižnic in muzejev zgolj postranska zadeva, ki jo raje prepuščajo drugim. V svoji vzvišenosti (navsezadnje je res vse v glavah!) se vse pre malo zavedajo, da so to ustanove, kjer se iz prašnih dokumentov in drugih preostankov preteklosti dvigajo njeni akterji, ki jih je potrebno, tako kot je to nekoč počel že neutrudni »požiralec zgodovine« in zagnani »delavec v arhivih«, znameniti francoski zgodovinar Jules Michelet, ponovno »oživiti«. Zgodovinarji pravega kova se obiskovanju omenjenih ustanov seveda niso odrekli in to še vedno počnejo. Njihove delovne rezultate z veseljem prebiramo tisti, ki se zavedamo, koliko truda in časa je bilo potrebno zanje. Ne nazadnje pa si arhivske izsledke izposojajo in se z njimi celo okoriščajo (brez navajanja pravih avtorjev) tudi prvonavedeni, veličine, ki jim delo v arhivih ne diši prav posebno.

Uveljavljeni slovenski zgodovinar Dušan Kos, avtor številnih znanstvenih monografij in razprav, gotovo ne sodi med veličine, ki bi jim bilo za skrivnostno mrmranje (šepetanje šepetalcev) zgodovine v prašnih arhivskih dokumentih malo mar. Ne, v arhivih je kot pravi zgodovinar prebil ure in ure, saj se je vseskozi dobro zavedal legoffovske manire, da »*zgodovino delamo z dokumenti in idejami, z viri in domišljijo*«. Zavedal se je tudi, da je, denimo, za najnovejša obdobja virov odločno preveč in da so težko obvladljivi, medtem ko se zgodovinar na svoji poti nazaj v vedno globljo preteklost srečuje le še s pomanjkljivimi naplavinami virov, ki s sabo prinašajo tudi svojevrstne raziskovalne težave. Za Kosovo knjigo gotovo lahko najprej izpostavimo, da temelji zlasti na ohranjenem arhivskem gradivu, pri najdbi tega dragocenega gradiva pa je na njegovi strani gotovo stala Fortuna. Slepa sreča, usoda ali naključje so namreč botrovali k odkritju izredno bogatega in povédnega arhivskega gradiva - zelo dobro ohranjenega plemiškega arhiva Gallenbergov, ki ga danes hranijo v sklopu graščine Dol v Arhivu Republike Slovenije. Kos je sprva iskal primerno gradivo za referat na mednarodni konferenci *Zločini brez žrtv - žrtv v scenariju kazenskega procesa*, ki je potekala oktobra leta 2003 v Kopru, toda čudežno odkritje bogatega in obsežnega arhivskega gradiva, ki slika življenje plemstva na Slovenskem v 18. stoletju, je obetalo mnogo več kot samo znanstveno podlago za pisanje referata za mednarodno konferenco. Omogočilo je širšo raziskavo nekega fenomena preteklosti, prispevalo je k nastanku minuciozne mikrozgodovinske študije o tržaški aferi Gallenberg iz leta 1740, poglobljene razis-

kave o karierizmu, melanholiji, nasilju in žrtvah v modrokrvnih vrstah provincialnega plemstva prve polovice 18. stoletja.

Dušan Kos, ki svoje raziskovalno delo pojmuje kot kopanje v globino preteklosti in ga nadvse posrečeno primerja z delom grobarja, ki koplje v globino zemlje, je v knjigi na izredno izviren in zanimiv način naslikal za tiste čase dokaj nevsakdanjo zgodbo o neuspešnem poskusu ločitve zakonske zveze med kratkotrajnim predsednikom Komerčne intendance za Avstrijsko primorje in civilnim in vojaškim glavarjem v Trstu Wolfom Sigmundom grofom Gallenbergom ter njegovo ženo Marijo Jožefo grofico Gallenberg, rojeno grofico Sinzendorf. Slednja, triindvajsetletna vnučinja avstrijskega dvornega kanclerja Filipa Ludvika grofa Sinzendorfa, se je sredi maja 1742 odločila, da bo končala svoj mizerni zakon, ki je sicer že dolgo obstajal zgolj na papirju. Prek ljubljanskega odvetnika Radiča je na ljubljanski škofijski konzistorij, torej na cerkveno sodišče, naslovila zahtevo po razvezi svojega (od leta 1734 trajajočega) zakona. Zahtevala je ločitev od mize in postelje zaradi sovraštva in ogroženosti življenja.

Zakon omenjenih Gallenbergov je sicer razpadel že jeseni 1740, ko se je Jožefa po škandalozni resignaciji njenega moža s funkcije predsednika intendance ter civilnega in vojaškega glavarja v Trstu zatrdno odločila, da ne bo več živela s soprogom. Po moževem nenadnem odhodu v Ljubljano je nekaj časa vztrajala v Trstu, nato zbežala v Mekinje k tastu, kmalu zatem pa se je preselila k materi in dedu na Dunaj. Na začetku leta 1741 je začela pravno bitko za premoženje in preživnino pred posvetnim sodiščem, leto kasneje pa se je opogumila in vložila še formalno zahtevo za ločitev. Čeprav je Jožefa v zahtevku za ločitev zakona navajala, da je njen mož do nje sovražen in da se boji za svoje življenje, je bil pravi razlog njenega bega od Sigmunda in same tožbe obramba osebne in družinske (predvsem Sinzendorfske) časti in odprava javne sramote. Dejstvo, da se je Sigmund po nepolnih dveh mesecih leta 1740 nečastno umaknil s pomembnih funkcij v Trstu, ki mu jih je s svojim vplivom in zvezami na dvoru zagotovil Jožefin ded, državni kancler Sinzendorf (ob resignaciji se je Sigmund izgovarjal na tržaško klimo, zaradi katere da večkrat postane melanholičen, to je depresiven), je namreč za njegovo ženo in njenega deda pomenilo veliko razočaranje in sramoto. Z razvezo zakona bi lahko Sinzendorfi oprali omadeževano čast. Čast je bila namreč v zgodnjemoveški

družbi osrednji element kulture, zato je obramba časti v svetu takratnega plemstva igrala veliko vlogo. Čast, ki je bila odločilna tudi za socialno diferenciacijo, je krojila podobo epohe, v kateri je bila najvišja vrednota. Toda kmalu po vložitvi zahtevka za ločitev je morala Jožefa z grenkobo spoznati, da je formalna cerkvena ločitev - v nasprotju z lahkotnim sklepanjem zakonskih zvez - prava redkost, izjemen uspeh za tožnico oziroma tožnika. Cerkevna ločitev zakonske zveze torej še zdaleč ni bila preprosta zadeva. Verjetno je bil ravno to tudi eden glavnih razlogov, da je Jožefa s formalno zahtevo za ločitev pred cerkvenim sodiščem odlašala vse do maja 1742. Seveda so k težavnosti Jožefine dokončne odločitve prispevale še nekatere druge okoliščine, denimo ta, da je bil predstojnik konzistorija ljubljanski knezoškof Sigmund Feliks grof Schrattenbach, bližnji sorodnik Jožefinega moža, in morda se je upravičeno bala, da bi mož zavoljo tega lahko pri škofu dosegel pristransko sojenje. Poleg tega so imeli Gallenbergi na Kranjskem močno pozicijo, mnogo znancev tako na škofiji kot v deželni hiši in vse to naj bi tehtnico za ugoden razplet ločitvenega procesa nagnilo na Sigmundovo stran, Jožefini torej tudi naklonjenost mlade cesarice Marije Terezije ni kaj dosti pomagala. Morda je tudi zato vložila uradno zahtevo za ločitev šele v času, ko je knezoškof Schrattenbach že umiral. Dodajmo še, da je Jožefa spregledala tudi dva v 18. stoletju še vedno zelo pomembna elementa: prvič s tem, da je zbežala k svoji družini na Dunaj, je namreč izkazala nezaupanje v institucijo svetosti zakona, in drugič, da je povprečnega kristjana v takratni družbi še vedno obvladovalo ustaljeno in splošno priznano pravilo (ali pač navada) o vztrajanju v zakonu in podrejanju žene možu.

Na obravnavi pred konzistorialnim sodiščem je Jožefin odvetnik navajal najrazličnejše razloge za ločitev. Sigmund naj bi jo fizično napadel, z njo naj bi se poročil le zaradi želje, da pride do funkcije kranjskega deželnega glavarja, ne pa iz ljubezni. V času dogovornih porok med plemstvom je bila prava ljubezen sploh samo pravljíčna redkost. Sigmund naj bi bil z Jožefo sploh že od samega začetka nezadovoljen, z njo naj ne bi imel poštenih namenov. O svoji »nesreči« z ženo je v Trstu potožil tudi znanemu merkantilistu Francu Henriku Rakovcu pl. Raigersfeldu, na Dunaju pa je v prisotnosti zdravnika Schlegelhoffna izjavil, da bo ženo nekoč ubil. Poleg tega naj bi bil Sigmund melanholik in hipohonder, ki da je občasno zapadal v besnilo. (Sigmund je najbrž res imel nekaj pravih simptomov občasnih

napadov manično-depresivnih psihoz, ki jih je v kritičnem času za svojo kariero tudi načrtno potenciral).

Sigmundov odvetnik je navedbe svojega nasprotnika od točke do točke zavračal. S priloženimi pismi je poskušal dokazati, da je v njunem zakonu vladala ljubezen, da je Jožefa leta 1740 zapustila moža in se preselila na Dunaj na svojo željo, da bi živela srečno in ne zaradi sovražnega odnosa svojega moža. Kajti, kot je poudaril Sigmundov odvetnik, melanholije, za katero naj bi trpel Sigmund, nikakor ne gre enačiti s sovražnim odnosom do žene. (Naloga vsake dobre žene naj bi bila, da skrbi za moža melanholika, ga tolaži, ne pa jezi!). Skratka. Ker sovraštva in groženj ni bilo, sodišče ločitve ne sme dovoliti.

Kljub zapletenosti primera, ki je zanimiv tudi za pravne zgodovinarje, je sodišče razsodilo že naslednji dan. Navkljub temu, da je Jožefa opozorila, da cerkveni avtorji dopuščajo ločitev zaradi ogrožanja življenja, so sodniki izrekli razsodbo, da se mora zavoljo tega, ker ni v popolnosti dokazala moževe izprijenosti oziroma zločestosti, vrniti k njemu. So pa pristavili pogoj, da mora Sigmund poprej s klavzulo »*de non offendendo*« podati jamstvo za varnost njenega življenja. S tem pogojem, ki je dejansko potrjeval precejšen del Jožefine obtožnice, ženi pa omogočal začasno tudi pravno ločeno bivanje, ne eden ne drugi nista mogla biti zadovoljna. Zato sta oba takoj prosila za dovoljenje za priziv - in sodišče je obema ugodilo! Jožefa je bila trdno odločena, da se k možu ne bo več vrnila, ne glede na odločitev priziva. Sigmund pa je, morda vedoč, da Jožefa ni ravno pri najbolj trdnem zdravju, premišljeno zavlačeval. In zavlačevalni manever se mu je obrestoval, saj je Jožefa leta 1743 za vedno zatisnila oči.

Kosova privlačna pripoved o nekem na prvi pogled vsakdanjem zakonskem paru iz vrst visoke aristokracije, ki je skupno življenjsko pot končal zaradi spletk enega izmed zakoncev, nam seveda daje vpogled tudi v nekatere druge mehanizme časa. Avtor se najprej zelo poglobljeno obregne ob karierizem, ki seveda predstavlja eno izmed gonilnih sil družbe v vsakem režimu in času. Nadvse podrobno nam predstavi intrigantnost takratne plemiške družbe, podtalne borbe za funkcije in miselni svet provincialnega karierista. Na Wolfa Sigmunda grofa Gallenberga je že leta 1723 očitno naredilo velik vtis imenovanje njegovega strica Wolfa WVajkarda za

deželnega glavarja. Le-to je očitno pomenilo vrh rodbinskih sanj, mlademu, takrat šestnajstletnemu Sigmundu, ki mu je omenjeni stric tudi očetoval, pa vzbudilo iluzijo, da mu bo usojena enaka kariera. Ker je bil ideal dvorne države in tudi deželnih vrhov izobražen plemič - uradnik, si je Sigmund najprej pridobil univerzitetno izobrazbo. Podobno kot sodobnikom mu seveda ni bila lastna mentaliteta učenjaka, pač pa podoba elegana, elitnika z znanjem o vsem in ničemer posebej. Med študijem prava je stric Wolf neprestano skrbel, da dežela Kranjska ne bi pozabila na njegovega nečaka, ki je na Dunaju okusil tudi prve in morda tudi zadnje sadeže ljubezni. Stričeva podpora seveda ni povsem zadoščala za dosego najvišjih položajev na Kranjskem. Deželna politična kariera je bila poleg tega tudi rezultat kompleksnih strategij, elastičnih družbenih interakcij in simpatij. Za karieriste tistega časa so bile pomembne predvsem zveze, zlasti v cesarski prestolnici Dunaj. Takratne karieriste tudi ni posebej zanimalo splošno zdravje države. Vsekakor so jih bolj zanimali lastni cilji.

Za Gallenberge lahko rečemo, da so uživali v skorajda idiličnem življenju vse do smrti kranjskega deželnega glavarja, Sigmundovega strica Wolfa Vajkarda leta 1733, osebnosti, ki je v njihovi nemajhni zadolženosti vse do tedaj uspešno odbijala bolj ali manj tečne upnike. Potem ko je mogočni stric umrl, pa se je razcefral tudi dotlej gladko rastoči karierni načrt prepotentnega Sigmunda. Nadaljevanje Sigmundove kariere, t. j. postati deželni glavar na Kranjskem in imeti službo doma, torej v Ljubljani, se je spremenilo v pravo kalvarijo. Kos nam lepo prikaže vse intrige okrog bojevanja za to donosno funkcijo, samozaverovanost Sigmunda, da je edini sposoben in najprimernejši kandidat za to mesto, kot tudi podtalno obrekljivo delovanje proti Antonu Jožefu grofu Auerspergu, ki je bil najresnejši kandidat za mesto kranjskega deželnega glavarja. Stričeva smrt leta 1733 je skratka obrnila Sigmundovo življenje na veliki nogi na glavo ter ga spremenila v boj za materialno in statusno preživetje. Bliskovito kariero v stričevi senci je zamenjalo za naše provincialno plemstvo običajno počasno napredovanje, lobiranje, prilizovanje, a tudi resnično dokazovanje v službah.

Za Sigmunda se je na srečo na dvoru zavzel kolaborant pokojnega strica, dvorni kancler Sinzendorf in mu preskrbel 2000 gld. trajne letne rente, ki je bila zanj več let edini redni dohodek. Starega spletkarja Sinzendorfa pa je Sigmund

nase še bolj navezal, ko se je poročil z njegovo vnukinjo Jožefo. V tem je namreč videl edino možnost za svoje visokoleteče karijerne cilje, hkrati pa je zadolženemu Gallenbergu poleg nematerialne prineslo tudi materialno podpora.

Kos lepo prikaže ves mozaik kariernih iger, ki jih je igral Sigmund. Njegov načrt, da se bo s poroko zavihtel na zeleno mesto kranjskega glavarja, se ni uresničil, sanje, da bo uradoval v Ljubljani, pa so se razblinile kot milni mehurčki. Svoje nezadovoljstvo je kazal tudi potem, ko je dobil solidno plačano glavarstvo v Trstu. Izgubljena bitka za Kranjsko, ki je tudi eden prvih bogato dokumentiranih primerov o političnem intrigantstvu, je vedno bolj razjedala tudi njegov zakon. Razočaranje nad Sinzendorfi in propadlimi perspektivami je v svet zakoncev, ki nista imela otrok in med katerima ni bilo sledu o vsaj kančku ljubezni, vneslo nasilje in vse bolj preraščalo v sovraštvo.

Skratka, Sigmund je za svoj poraz nazadnje okrivil še ženo. Sploh pa je več let neprekinjeno kahal jezo zaradi domnevne krivice, ki je bila v zapisih obrnjena le proti Auerspergu. Molk o lastnih napakah in nesposobnost reševanja konfliktov med zanj neugodnim dogajanjem nas usmerjata k domnevi o njegovi iz dneva v dan večji histeričnosti. Podobno kot pri samooklicanem geniju Sigmundu bi slednje zlahka zasledili tudi pri nekaterih konfliktnih in zarotniških vele-genijih današnjega časa.

Leta 1738 je torej karieristični Sigmund še vedno upal na cesarjevo ekspektanco za kranjskega glavarja, spomladi 1739 pa si je med sanjarjenjem o tej funkciji končno moral priznati, da z zadevo trenutno slabo kaže. In ravno v tem času so se odločili tudi na dvoru, da ga pošljejo na dobro plačano mesto v Trstu, kjer naj bi po vladnem načrtu združil tako gospodarsko, politično, civilno kot tudi vojaško namestništvo cesarja oz. komerčne komisije. Sigmund, ki mu je stričeva vzgoja in sploh plemiška tradicija vcepila veliko ljubezen do doma, je bil skrajno nezadovoljen in se je dolgo časa Trstu izmikal ter se oklepal Ljubljane. Odlasjanje odhoda je pretkano opravičeval s svojim skritim orožjem, češ da je hudo bolan, glavni krivec za njegovo melanholijo pa da so (zlasti) tržaški zrak in vroča poletja. Naivnost in nepripravljenost na Sigmundov načrt, da se na vsak, čeprav še tako bizaren način in za ceno časti otrese dobro plačane cesarske službe, pa je prinesla tudi žrtve melanholika. Poleg najožjih

sodelavcev in sumničavega kranjskega glavarja Sauraua so mu namreč nasledili še kancler Sinzendorf in tašča. Z moževim razpoloženjem pa se je seveda borila tudi žena Jožefa. Sigmund je končno zaigral tržaško komedijo in nečastno resigniral s funkcije v Trstu. Vsa opozorila žene, tašče in znancev o izgubi cesarjeve milosti in plače, o obubožanju, o sramoti, o negotovi karieri niso zalegla. S čustvenimi opravičili se je izgovarjal na bolezen, pri kateri da mu ne more pomagati niti vsemogočni Bog. Da bi bile posledice resignacije čim manj škandalozne, je prepričeval ženo, naj mu sledi v Ljubljano, toda neuspešno. Bistri melanholik pa je tudi preračunljivo igral, da se zaveda teže dejanja, a si zavoljo strašne duševne stiske pač ne more pomagati. Vsaka njegova beseda je bila dobro pretehtana. Zaradi njegove resignacije pa sta bila žrtvi tudi Erberg in Reigersfeld. Slednji ni verjel, da je Sigmund zares bolan. Melanholik se tudi ni oziral na njegova opozorila o častivrednem življenju in službovanju cesarju, družbi in Bogu. Likvidacija skupnega gospodinjstva z Jožefo se je dokaj hitro razpletla, večji problem pa je predstavljala Sigmundova nerešljiva kronična finančna stiska, ki je bistveno pripomogla tudi k njegovi depresivnosti.

Dušan Kos si v nadaljevanju svoje bogate pripovedi seveda zastavi še osrednje vprašanje, namreč, kako je lahko tržaška klima uničila Sigmundovo kariero, nato pa še sveti zakon. Virom zastavlja vprašanje, zakaj je melanholiranje mladega Gallenberga tako usodno vplivalo na njegov zakon, družino, kariero, službo v Trstu. V poznobaročni oz. klasicistični družbi so melanholijo obravnavali kot vzrok za neetična dejanja v bolnikovem življenju. Izobraženi bolniki, kot je bil Sigmund, pa so bolj ali manj uspešno prepričevali javnost, da zaradi nje ne morejo opravljati svoje družbene vloge. V poznem baroku je tudi niso dojemaleli kot bolezen, ki bi škodila javnemu ugledu in časti. Sigmund se je že med odraščanjem srečal z verno sliko klasicističnega melanholika, to je depresivnega hipohondra v podobi njegovega očeta Seifrida, ki jo je pozneje lahko posnemal. Njegove melanholične težave so v virih in dejanjih opazne v letih 1739–1740 in so bile najbrž normalna stresno-depresivna reakcija zaradi pritiskov okolice, da za vsako ceno mora oditi v Trst. V času tržaške službe je bil depresivno paničen, prestrašen, žalosten, pesimističen, nezadovoljen, brezvoljen in nemirnega duha. Izrazilo se je samopomiloval, prelagal odgovornost na druge in Boga in fatalistično pričakoval kazen za svoje nečastno ravnanje. Koliko je bilo v vsej tej igri me-

lanholiranja tudi dejanske bolehnosti, bi danes težko ocenjevali, toda zdi se, da je šlo samo za inteligentnega in pretežno zdravega pretvarjalca, ki je med drugim najbrž kar dobro poznal tudi izsledke poznobaročne iatrofizike s poudarjenim pomenom podnebja za zdravje. Šlo je za zaigrano intrigo zdravega, a nezadovoljnega človeka. Vsekakor ni šlo za klimo, pač pa zgolj za odpor do tržaške službe. Otipljiva žrtev Sigmundove melanholije in tržaške afere pa je bila vsekakor osebna in družinska čast zakoncev Gallenberg, občutljivo in najpomembnejše pa je bilo zlasti častno služenje vladarju in domovini, ki je bilo povezano tudi z materialnim preživetjem. Skratka. Bistri Sigmund je igro melanholika leta 1740 dobro režiral, predvidel reakcije vseh prizadetih in vsakemu na svoj način pihal na dušo.

Kos detajlno analizira tudi odnose med zakoncema Gallenberg. Med njima in akterji v njuni okolici so se spletale različne vezi. Sigmund je imel še najpristnejše odnose s svojo taščo Marijo Jožefo; trajali so vse do tržaške afere 1740, ko mu je odrekla podporo. Nezapleteni odnosi so se vzpostavili tudi s kanclerjem Filipom Ludvikom Sinzendorfom. S tastovskim posredovanjem za njegovo kariero na dvoru se je rad hvalil in postavljaj pred drugimi. Mnogo slabši so bili odnosi z ženo, ki pa se je dobro razumela s tastom Seifridom. Posplošimo lahko, da je gallenberški zakon dolgo umiral in končno tudi propadel. Jožefa je z odhodom na Dunaj podcenila prvo zakonsko pravilo starega režima, da morata zakonca po zagotovitvi, da si bosta zvesta soproga, tudi skupaj živeti, kot tudi, da ima mož s svojo patriarhalno vlogo vedno prednost pred starši. Z begom k družini in neodzivanjem na moževe prošnje je torej izkazala nezaupanje v institucijo neločljivega zakona. Kos nam zato še podrobno predstavi vojno med zakoncema: Jožefino reakcijo po tržaški aferi je pronicljivi Sigmund izkoristil, da jo je v javnosti prikazoval kot upor proti moževi avtoriteti in sočutnosti v zakonski zvezi.

Žrtve družinskega nasilja so v javnosti naletele na različno razumevanje, sodbe in odnos. Jožefi, ki je na procesu poskušala dokazati povezavo med Sigmundovo melanholijo in fizičnim nasiljem nad njo, kot rečeno, manever ni uspel. Ne le na sodišču, tudi v javnosti, ki je bila v afero vmešana, je postopoma izgubila status nedolžne žrtve svojega manično-depresivnega in domnevno nasilnega moža. Sigmunda znanci niso krivili za razpad zakona, saj nihče od njih ni želel pričati v korist Jožefe. Na procesu se je pokazalo, da je bil

pravi razlog Jožefine zahteve po ločitvi, kot smo že poudarili, moževa škandalozna prekršitev častnega kodeksa služenja monarhu in seveda pranje družinske časti. Žrtve tržaške afere leta 1740 pa so bili pravzaprav vsi vpleteni. Tudi namišljeni melanholik Sigmund, ki bi se mu sanje o blesteči karieri morda kdaj celo uresničile, če ne bi z resignacijo v Trstu napravil usodnega koraka.

Kosova monografija je tipična mikrozgodovinska študija. Avtor se za razliko od starejše socialne zgodovine, ki jo zanima samo tisto, kar je statistično pomembno, bolj zanima za tisto, kar je enkratno in celo izredno ter hoče razkriti mnogo več od statističnega povprečja in stereotipnega ponavljanja. Prizadeva si za poglobljeni vpogled v skriti življenjski svet zakoncev Gallenberg.

Najbolj znana dela mikrozgodovine se pravzaprav ukvarjajo z izrednostmi v življenju. Raziskave minipodročij vsakdanjega življenja so sicer nasprotno makrozgodovini, vendar jo zagotovo bogato dopolnjujejo. Tudi Kosova mikrozgodovinska študija, če se izrazimo z besedami Natalie Zemon Davis, noče biti reprezentativna, temveč si prizadeva pripovedovati o dogodkih, iz katerih se lahko spozna več, kot je v teh dogodkih samih. Vsaka dobra mikrozgodovina torej lahko zmeraj pove tudi kaj o širših političnih in družbenih razmerah in spremembah. Sprememba nivoja raziskovanja na mikroskopsko raziskovanje odkriva nove pomene dejstev, za katera se je sicer domnevalo, da so dobro raziskana, in odpira novo možnost posplošitvam. Gre za gosti oz. bogati opis (*thick description*), intenzivno analizo drobnih posameznosti določene epizode ali situacije, za »konstrukcijo konstrukcije«, ki mikroskopsko analizo skrajno majhnih predmetov raziskovanja uporablja kot sredstvo, da se dokoplje od lokalnega znanja do splošnih vizij.

Vse to torej velja tudi za Kosovo napeto študijo o tržaški aferi Gallenberg iz leta 1740. Gre za zelo podrobno predstavljanje življenja zakoncev Gallenberg, ki na mnogih mestih vključuje na prvi pogled nepomembne detajle. Številnost neprekinjeno ohranjenih preostankov preteklosti je Kosu omogočila karseda optimalno resolucijo takratnega življenjskega reliefa, popolne ostrine pa seveda nikoli ne bomo mogli doseči. Strukturna zgodovina, kot pravi Kos, z abstrahiranjem posamičnega in ustvarjanjem povprečja – z zanemarjanjem »*nizkih vrhov na reliefu preteklega življenja*« oz. banalnih preostankov nekega življenja – pa ne pomeni le zavestno izkrivljenega

dojemanja njenih ozadij, pač pa tudi zavestno poenostavljanje. To pri asketskih, čeprav genialno napisanih znanstvenih razpravah pogosto vodi v zanikanje vpliva ali obstoja posebnosti mikrosveta. Če preteklost poskušamo razumeti globlje, (umetno) povezano in logično, če želimo dognati fenomene, mehanizme in zakonitosti, pridemo v polje interpretirane zgodovine. In čeprav je zgodovina že večkrat pokazala, da se odkloni izgubijo v povprečju in nimajo daljnoročnega vpliva na splošni trend, so lahko odmiki prvi znanilci globljih sprememb. Rezultati, do katerih se dokopljemo z antropološko in kulturno zgodovino in če se le da, s psihozgodovinskimi diskurzi na mikronivoju, pa so nadvse privlačni in nam omogočajo globok vpogled v neko preteklo podobo.

Za strukturalno zgodovino je torej značilno zavestno poenostavljanje, kar pogosto vodi v zavajajoče minimaliziranje mikrosveta. Iz obravnave namreč izpušča celo mavrico človeških dejanj in fenomenov, ki se v takih primerih pokažejo kot odločilni in dajo povsem drugačno sliko preteklosti, kot pa bi jo ustvarili z maloštevilnimi dejstvi in visokodonečo teorijo.

Andrej Studen

VRNITEV ODPISANIH

Ivan Grobelnik – Ivo, Harmonika, škarje in Stari pisker; Muzej novejšje zgodovine Celje; 2004; 152 strani.

Plima najrazličnejših spominov na medvojne in povojne dogodke, ki je zapljusnila naš knjižni trg v preteklih dveh, treh letih je med številnimi naslovi ponudila bralstvu tudi prvenec Ivana Grobelnika, še zadnjega živega člana skupine, ki je 15. decembra 1944 vstopila v zloglasni celjski zapor Stari pisker in iz njega osvobodila večjo skupino zapornikov in zapornic, med njimi tudi nekaj takšnih, ki bi brez te intervencije že nekaj dni zatem končali pred cevmi okupatorskih krvnikov.

A pojdimo lepo po vrsti. Grobelnikovi spomini niso le dokument o tej noro predrzni akciji, so namreč tudi pričevanje o trdem, a lepem življenju predvojne obrtniške mladine, o velikih bridkosti in pomanjkanju, boju za vsakdanji kruh v svojsko urejenem svetu rokodelskih vajencev in pomočnikov ter o iskanju smisla in veselja v drobnih stvareh. Grobelniku je to veselje najprej prinesla harmonika, ki se je je oprjel že kot fantič

na paši in v domači gostilni, kjer je zaslužil prve dinarje, glasbilo pa ga je potlej spremljalo skozi vse najtežje življenjske preizkušnje – v nemško vojsko in kasneje v partizane. Nič manj prelomno ni bilo prijateljevanje s »škarjami« oziroma krojaštvom. »Za šolo si za en drek, zato se boš šel učiti za krojača,« je bojda malemu Ivanu rekel oče, ki pa mu je s to odločitvijo v mnogočem naredil uslugo. Razen tega, da se je pri šestih mojstrih in s številnimi vajenci in pomočniki izmojstril v rokodelstvu, so »škarje« poskrbele tudi za to, da sta mimo njega brez hujših pretresov zdrknila tako osovražena starojugoslovanska vojaščina kot tudi pruski dril, ki bi ga sicer v večji meri bil deležen pred odhodom v klavnico. Pri obeh pustolovščinah imajo svojo vlogo seveda tudi »normalni«, torej dobri in človeški nadrejeni.

V senci »harmonike in škarij« je v njem dozorela tudi (verjetno) najtežja odločitev v življenju – odločitev za pobeg iz nemške vojske in priključitev partizanom. Vsakomur, kdor količ kaj pozna nacistično medvojno zakonodajo in ravnanje rajhovskih oblasti z dezertjerji in njihovimi sorodniki, je lahko jasno, koliko poguma je bilo potrebnega za takšno odločitev – v primeru zajetja bi bil za dezertjerja in njegove odgon v koncentracijsko taborišče zelo blaga sankcija ...

Dandanes seveda vemo tudi to, da s prihodom v partizansko enoto za nemškega dezertjerja strahu in negotovosti še ni bilo konec – kaj lahko bi postal »plen« kakega preveč previdnega komisarja in bi za vedno izginil kje na Pohorju. Toda ne pravijo zaman, da pogumne spremlja sreča – Grobelnik jo je tudi tu pošteno skušal.

Po krajši frontni epizodi je partizana Iva delo (oziroma okrajna sekretarka KPS Lenka) poklicalo na »teren«, kjer se je motal okrog Celja, skrbel za zveze, obveščanje, preskrbo, spremstva in še kaj. Tisto »še kaj« pa je bila tudi znamenita akcija, ki jo je šesterica celjskih »odpisanih« s pomočjo paznika Ivana Grada izvedla v noči s 14. na 15. december 1944. Grobelnik v posebnem poglavju zelo zgoščeno in zanimivo opiše načrtovanje in izvedbo te akcije brez primere, ki pa jo je povojno (celo tisto »ultra naše«) zgodovino pisje potiskalo v pozabo in na obrobje – z vsaj tihim pristankom Zveze borcev, kar je še posebej žalostno. Spomnim se, da smo v osnovni šoli akcijo komajda omenili, v srednji pa niti to ne, čeprav gre za podvig, vreden filmske upodobitve in zgodovinskega zapisa. Gre za primer skorajda nesmiselne predrznosti, tveganja in poguma,